

«ԱԶԴԱԿ ԳՐԱԿԱՆ» ԱՐԴԻ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐԻ
ԽԱՉՄԵՐՈՒԿՈՒՄ

ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ Կ. Լ.

Բեյրութի «Ազդակ» օրաթերթը 2007 թ. լույս ընծայեց իր գրական հավելվածը՝ «Ազդակ գրական-ազդակ արուեստի» պարբերաթերթի առաջին համարը: «Նոր սկիզբ» հռոմեացի թերթը ծանուցեց, որ «Ազդակն» իր ութսունամյակի առթիվ ձեռնամուխ է լինում նոր հավելվածի հրատարակությանը, և որ չնայած հիմնադրման օրից էջեր տրամադրել է գրականությանը, սակայն երբեք չի ունեցել առանձին բեմ գրականության և արվեստի համար, որի կարիքը շատ էր զգացվում հատկապես վերջին տարիներին:

«Ազդակ գրականը» չափանիշ ընտրեց բարձր նշաձողը՝ թե՛ բովանդակության, թե՛ ձևի առումով, իսկ անսխալ և գեղեցիկ լեզուն՝ անհրաժեշտ նախապայման տպագրության համար՝ նշելով. «արդեն ծանոթ անունները իրենց ստորագրութեան պատասխանատվեամբ կրնան անարգել գրություններ ունենալ այս էջերուն, բայց պարագան նոյնը չէ ու նոյնը չի կրնար ըլլալ գրականութեան նորընծաներուն համար: Շահեկանութենէ գուրկ խորքով եւ անյոյզ ոտանաւորներ սարքողները համարձակութիւն պէտք չէ ունենան այս յաւելուածին դուռը բախելու, եւ ոչ ալ սոսկական գրութեամբ ուրիշ մը փորձէ հոս երեւնալու երազներ հիւսել: Սկսնակները պէտք է բանաստեղծական թէ արձակ շարքերով ներկայանան խմբագրութեան եւ այդ պայմանին հետ անհրաժեշտօրէն մատնած ըլլան խառնուածքային գիծ մը, անսխալ ու գեղեցիկ լեզու մը ու շարունակելու յոյսեր ներշնչող ու գրական այլ բարեմասնութիւններ»¹:

Պարբերաթերթի խմբագիրն էր մինչ այդ «Բագին» ամսագրի բազմամյա ու բազմարդյուն խմբագիր Պողոս Մնայանը, որը հրապարակախոսի, գրողի, քննադատի իր հարուստ փորձն ու նախանձախնդիր ոգին անմնացորդ ներդրեց նոր պարբերաթերթի հրատարակության գործին: Ի թիվս այլ հարցերի՝ թերթն իր առջև խնդիր դրեց անդրադառնալու հայ լեզվաբաններին և գրականագետներին հուզող որոշ հիմնախնդիրների, հայության երկու հատվածներին նետված մարտահրավերների: Վերջիններից կարելի է առանձնացնել միասնական ուղղա-

¹ Ազդակ գրական-Ազդակ արուեստի, Պեյրութ, 2007, թիւ 1, էջ 1:

գրքություն ունենալու, մայրենին՝ թե՛ արևելահայերենը, թե՛ արևմտահայերենը, մաքուր ու անաղարտ պահելու, ընթերցողին ճշմարիտ գեղարվեստական չափանիշներով գրականություն մատուցելու, գաղթօջախների հայկական դպրոցների վիճակի, հայոց լեզվի և գրականության ուսուցիչ-ուսուցչուհիների վերապատրաստման, նոր սերնդի ուսուցիչների պատրաստման և այլ հարցեր, որոնցից յուրաքանչյուրին անդրադառնալիս լայնախոռ խմբագիրը մեջբերում է հայրենի և սփյուռքի տարբեր սերունդների մտավորականների, խնդրին իրագեղ անձանց կարծիքները՝ փորձելով գտնել կամ թերևս հուշել հնարավոր լավագույն լուծումը:

Գաղտնիք չէ, որ հայերենի գրական երկու տարբերակների մերձեցման հարցը տևականորեն եղել և շարունակում է մնալ հայ մտավորականության ուշադրության կենտրոնում: Մերձեցման փորձեր բազմիցս արվել և արվում են: Կարելի է հիշել XX դարասկզբին հարատևած մտահոգությունները. «Միայն է դարձեալ, թէ երկու լեզուն է, «երկու ծաղկէ» վնաս չկայ: Տարակոյս չկայ, որ լաւագոյն պիտի ըլլար եթէ հայերը միակ գրական լեզու մ'ունենային այսօր...»²:

Այսօր՝ XXI դարասկզբին, երկու լեզվից բացի, կա նաև երկու ուղղագրություն: Սնապյանը խնդրին մոտենում է այլ տեսանկյունից: Նա հիշատակում է մի շարք լեզվաբանների, մտավորականների, հայագետների խորհրդածություններ այս հարցի շուրջ. Նիկողայոս Ադոնց, Լեո Կամսար, Գևորգ Տեր-Վարդանյան, Էդուարդ Տարոնյան, Լևոն Միրիջանյան, Պարյուր Սևակ, Քնար Աբրահամյան, Արփի Թոգոյան... Շարքը կարելի է շարունակել ու շարունակել:

Ի թիվս մյուսների՝ ուղղագրության խնդրին է անդրադարձել լեզվաբան պրոֆեսոր Սիրաք Գյուլբուղադյանն իր «Մեզ անհրաժեշտ է միասնական ուղղագրություն» հոդվածում, որը անկախության առաջին տարիներին լույս է տեսել «Դպրություն» թերթում՝ ցրտի ու մթի պայմաններում և հավանաբար նույն պայմանների պատճառով անարձագանք մնացած կամ գուցե չնկատված ու մոռացված: Սնապյանը, կարելի է ասել, պեղել է այս հոդվածը՝ այն ամբողջությամբ վերատրվելով 2009 թ. 9-րդ համարում և հեղինակի հետ կրկնելով. «մեզ անհրաժեշտ է միասնական ուղղագրութիւն»: «Հարկաւոր է Սփյուռքի

²Չոպանեան Ա., Արդի հայերէնը (Անահիտ, Ե տարի, թիւ 1, յունուար, Փարիզ, 1903, էջ 2):

և Հայաստանի հայագետներին կլոր սեղանի շուրջ հաւաքել և գտնել միասնական ուղղագրության ուղին և միջոցները»³:

Թերթի էջերում քննադատության թիրախ դարձան գեղարվեստական գրականության լեզու մուտք գործած՝ հայի հոգեմտավոր կերտվածքը խաթարող տարրերը՝ օտարաբանություններ, ժարգոնիզմ, հայիտյանքներ, խրթնաբանություններ, սեռագիրների բերած «բառերի ամոթը» և այլն: Խոսելով երկու գրականներում առկա անհարկի փոխառությունների մասին՝ պարբերաթերթը բազմիցս նշել է, որ մեր անկողնուպտելի գանձի՝ Մեծասքանչի հանդեպ անտարբերությունն ու անպատասխանատվությունը երբեմն հասնում են մտահոգիչ համեմատությունների: Հաճախ հիշատակում է օտարամուտ բառեր, տալով դրանց հայերեն համարժեքները, և միշտ կրկնում. «ատոնց հայերենը կա...»: Եվ ոչ միայն այսքանը: Այն չի սահմանափակվում միայն նշումներով և խորհրդածություններով, ինչպես. «Դեռ քառորդ դար առաջ, տաղանդաւոր և հաւանաբար նաեւ նոյն պատճառով սրտցաւ հայրենի մեր մտաւորականները հետեւողական պայքար մը մղեցին օտար բառերու անհարկի գործածութեան դէմ ու զգալիօրէն ազատագրեցին մեր լեզուն այդ կամաւոր գերութենէն: Հակառակ արձանագրուած զգալի յաջողութիւններուն, նախանձախնդիր նոր մտաւորականները կը շարունակեն նոյն պայքարը դեռեւս շարունակուող այդ թուլութեան դէմ, որովհետս որոշ խաւեր, որոնց շարքին գրողներ, ձայնասփիւռի ու պատկերասփիւռի հաղորդավարներ, ինչպէս նաեւ հարցազրոյցներու մասնակիցներ կը շարունակեն դիմել օտար բառերուն, երբ մեր լեզուն բնաւ պետք չի զգար այդ խորթութեանց օժանդակութեան: Որոշակի կայ ու կայ, բայց մարդ չի գիտեր, թե ո՞ր անհրաժեշտութենէն մղուած concret-ը կը շարունակէ մնալ շրթներուն ու գիրքերուն մէջ: Նոյնը ուրիշ բառերու պարագային: Երբ ունինք բնականը, ճաշարանը, տարբերակը, աւանդութիւնը, լրատուութիւնը, հաւաքականը, զովագողը, կայքէջը, նիւթը, խնդիրը, ո՞վ կը զգայ անհրաժեշտութիւնը normalին, restaurantին, variantին, traditionին, collectivին, և այլն, և այլն, որոնք կը շարունակեն հնչել շրթներէն թէ երեւիլ թուղթերու վրայ»⁴:

Ինչպէս նաև. «Առանց ազգային զգայնութեան, միշտ օտար բառերու անհարկի գործածութեան դէմ ընդվզելու հարկադրանքի մը անսալով, պիտի յիշենք տակաւին լսողութիւն վիրաւորող թուրք-թաթարա-

³Գիւլբուղադեան Ս., Մեզ անհրաժեշտ է միասնական ուղղագրութիւն, (Ազգակ գրական-Ազգակ արուեստի, Պէյրութ, 2009, թիւ 9, էջ 3):

⁴ Ազգակ գրական-Ազգակ արուեստի, Պէյրութ, 2012, թիւ 4, էջ 1:

կան բառերուն դիմելու սովորությունը, պարբերելը, փոշմանելը, հաւէար, դարսը, որոնց հայերէն համագործը թուրքերէնին ստեղծումէն դարեր առաջ մենք կը գործածէինք, հաշտիլ, զղջալ, փափաք, հակառակ բարեհունչ կառոյցներով»⁵:

Մնասպանն ասելիքը ավելի գործնական ու կենդանի է դարձնում՝ հայ մեծերի կյանքից կամ գեղարվեստական երկերից հաճախ հիշելով ու մեջբերելով դրվագներ, որոնք առնչվում են լեզվի մաքրության խնդրին և կրկին շեշտում դրա կարևորությունը: Այս առումով ուշագրքավ է Սիլվա Կապուտիկյանի նկարագրած հետևյալ դեպքը. «Եվ ահա մի օր սենյակիս դուռը ուժգին ծեծում են: Բացում եմ:

-Բարև Ձեզ, ես Վահե Ոսկանյանն եմ. լսեցի, որ այստեղ եք, եկա... Ինչպե՞ս եք, գրո՞ւմ եք: Ասել է մուսաներուն փախցուցի... Հոգ չէ, թող աշխարհը քիչ մը սպասե Ձեր նոր բանաստեղծություններուն, - իրար ետևից վրա է տալիս նորեկը և չսպասելով հրավերի՝ նստում է:

-Ուրեմն դո՞ւք եք Վահե Ոսկանյանը, - ժպտում եմ ես, - իսկ ես ձեզ պատկերացնում էի զուսպ, էլեգանտ եվրոպացի...

-Նախ էլեգանտ բառի հայերենը կա՝ կիրթ, նրբակիրթ, նրբագեղ... Եվ հետո, ես անզուսպ բան մը չեմ ըրած, կարծեմ, - նեղը լծեց Վահեն»⁶:

«Ազդակ գրականի» մեկ այլ համարում Պ. Մնասպանն անդրադառնում է լեզվի մաքրության խնդրի հոգեբանական կողմին՝ մեջբերելով կին ազատամարտիկ Աղավնի Սահակյանի՝ «Նարցիս» ամսագրին ուղղված նամակը, որում, ի թիվս այլոց, պատմվում է մի չափազանց ուշագրավ դեպք: Խոսքը 1992 թ. մայիսի 13-ի մասին է, երբ հայ ազատամարտիկները հանգիստ քայլում էին նոր ազատագրված Շուշիի փողոցներով՝ վայելելով մեծ հաղթանակի անհուն բերկրանքը: Հեղինակը, սակայն, օդի մեջ ինչ-որ ճնշող բան էր զգում, որի պատճառը գտնել չէր կարողանում: «Եւ յանկարծ գտայ, - գրում է նա ու ավելացնում, - ճնշողը դրանց գրերն էին, որ բազմել էին ամենուր ջցուած ցուցանակներին ու տիրաբար զգացնել էին տալիս, որ նրանք այստեղ են եղել, զաւթել են, իշխել ու ապրել: Ասացի. «Արօ՛, արի կոտրենք բոլոր ցուցանակները, թող աչքներս չտեսնի՝ դրանց գրերը»: Յուրախութիւն ինձ, Արոն ոգեւորուած ընդունեց առաջարկս, մէկս միւսից գիժ. ընկանք փողոցներն ու սկսեցինք ատոմատի կոթով, փայտով, քարով անխնայ կոտրել ազրպէյճաներէնով գրուած բոլոր ցուցանակները: Եւ ցաւով գիտակցում էինք նաեւ՝ բոլորը չէ, որ զգում ու հասկանում էին մեր արածի կարեւորութիւնն ու անհրաժեշտու-

⁵ Նույն տեղում:

⁶ Կապուտիկյան Ս., Խճանկար հոգու և քարտեզի գույներից, Ե., 1976, էջ 16:

թիւնը... Բայց ներքուստ մի զգացում էլ էի ապրում. վիրաւորում էի, թէ ինչու սրանք կարող են իրենց արհեստական, սրանից-նրանից գո-դացած ու իւրացրած գրի ու լեզուի կարելութիւնը զգալ, գիտակցել, յարգել, իսկ մենք՝ հայերս՝ ոչ... Հիմա երանի եմ տալիս այդ օրուան, բայց եւ ցաւ եմ զգում, որ այդ օրուայ սկզբնական ճնշումութիւնը զգում եմ նաեւ այսօր, իմ սիրելի Երեւանի՝ ամենայն հայոց մայրաքաղաքի փողոցներով քայլելիս: Ախր, ինչպէս պահում-պահալա-նում ենք մեր ազգային բանակը, այնպէս էլ պէտք է պահենք-պահպանենք աչքի լոյսի նման, մեր մաշտոցեան 36 զինուորներին: Մեր իսկ գրչով չիտցենք ու չվիրաւորենք փոքրաթիւ, բայց հզօր այդ զինուորներին, քանի որ իւրայինի հասցրած վերքը այնքան խորն է ու ցաւոտ, որ երբեմն ոչ մի սպեղանի չի կարող օգնել»⁷:

Իսկ ի՞նչ գրականություն է ստեղծվում մայրենիով և ի՞նչ է մատուցվում հայ ընթերցողին հայրենիքում և սփյուռքում: Այս խիստ բազմաբովանդակ ու արդիական հարցերին ես փորձում է պատաս-խանել գրական «Ազգակը»՝ տպագրելով հայրենաբնակ ու սփյուռքա-հայ ստեղծագործողների արձակ ու չափածո գործեր, նաև գրախոսութ-յուններ, գրական քննարկումներ ու բանավեճեր: Դեռևս 2007-ին տպա-գրված իր առաջին համարում Սնապյանը նշում է, որ արձակագիր-ների, հրապարակախոսների, քրոնիկագիրների, նամակագիրների և այլոց շարքին հատկապէս վերջին երկու տասնամյակում ի հայտ են եկել նաև սեռագիրները: Սրանք իրենց վրա են բեռեղ հասարակութ-յան ուշադրությունը: Տարբեր սերնդի մտավորականներ՝ Լևոն Հախ-վերդյան, Արմեն Մարտիրոսյան, Լիլիթ Արզումանյան, Հուսիկ Արա և այլն, անդրադարձել են այսօրինակ գրական արտադրանքին, դրա բա-ցասական հետևանքներին և դրա դեմն առնելու անհրաժեշտությանը:

«Գրական թերթին» տված իր մի հարցազրույցում գրող Արմեն Մարտիրոսյանը մասնավորապէս նշում էր. «Վերջին տարիներին դժ-բախտաբար մեր գրականությունեններ խուժել էրոտիկ տեսարան-ներով, կենցաղային ժարգոնիզմով, հայիոյական կոպիտ արտահայ-տություններով լեզի-լեցուն գրվածքներ, որոնց հեղինակները մեծ մա-սամբ երիտասարդներ են և առաջին թոթովանքներն են տպագրում մամուլում և առանձին գրքերով... Ես ուզում եմ մեր օրերի բոլոր ժարգոնագիրներին, հայիոյագիրներին, սեռական հարաբերություն-ների չափազանց բաց ու վուլգար նկարագիրներին հիշեցնել Գյոթեի հանրահայտ ասույթը, թէ՛ «Երիտասարդի կտուցին դեղին համ չի տա

⁷ Աղանի Սահակեան, Ազգային սնորհի զմ... (Ազգակ գրական - Ազգակ արուեստի, Պէյրուք, 2010, թիւ 9, էջ 3):

երբեք ճշմարիտը հին»...: Ոչինչ չեն բերում իրենց հետևողական և համառորեն ցուցադրում են հոգու ամլությունը և ամայությունը: Չէի ցանկանա, որ մեր գրականությունը հետագայում ևս այս ճանապարհով ընթանար՝ նորոքյա դեղնակտուցների որդեգրած ճանապարհով»⁸:

Նույն հարցին անդրադառնալով՝ Հուսիկ Արան նկատում էր. «Շատերը մարդու ներքին և արտաքին աշխարհների ազատություններն ընկալեցին իբրև սեռական ազատություն և այդպես էլ անդրադարձին գրականության մեջ՝ հաճախ այլասերումներով ու շեղումներով, փողոցային հայհոյանքներով ու արտաքնոցային պատկերներով, ինչը արևմուտքը վաղուց մարսել էր: Մենք կայարանում քնած ուղևորի պես սկսեցինք վազել վաղուց հեռացած գնացքի ետևից...»⁹:

Այս առումով դրությունը մխիթարական չէ նաև սփյուռքյան հատվածում, և ամենին քաջածանոթ խմբագիրը խոր ցավով ահազանգում է. «Մենք ստուգապես չենք գիտեր ո՞ր գործածումն է եւ առաջին անգամ ո՞վ գործածած է «Բառերուն ամօթը», բայց լաւ կը յիշենք, որ թուրքերուն առիթով ու թրքական բարբերուն առնչութեամբ կիրարկուած բառեր են անոնք: Եւ, իրապէս, թուրքերն են, որ երբեք չեն ամչցած բառերուն ամօթէն, փողոցային, ընտանեկան յարկերուն թէ խորհրդարանի սրահներուն մէջ առատօրէն շաղ տալով նոյն անամօթութիւնները: Անամօթութեան այդ մթերքէն որոշ քանակութեամբ մուտք գործած է նաեւ մեր առօրեային մէջ, բայց երբեք այնքան առատութեամբ չէր փռուած անհիկա անմեղ թուրթին վրայ, որքան երեւցաւ վերջին տասնամեակներուն, Հայաստանէն մինչեւ Լոս Անճելըս ու Պէյրութէն մինչեւ Գանատա»¹⁰:

«Ազդակ գրականի» 16 մեծադիր էջից բաղկացած համարներում տեղ են գտնում նաև հայրենի և սփյուռքի դասական և ժամանակակից բանաստեղծների ու գրողների ստեղծագործություններ, քննադատական հոդվածներ, նոր հրատարակությունների ազդեր, գրական միջոցառումների կազմակերպման ժամանակացույցեր, համառոտ հարցազրույցներ, գրականության և արվեստի լուրեր և այլն:

Պարբերաթերթը բացառիկ ստվար համարներ է նվիրում գրականության վաստակաշատ մշակների կամ առանձին գրական երկերի հոբելյաններին, ինչպես Միսաք Մեծարենցի ծննդյան 125-ամյակին, որը Հայաստանում, ցավոք, գրեթե մոռացության տրվեց, Լեո Կամսարի

⁸ Գրական թերթ, Ե., 2002, - 22, էջ 8:

⁹ Նարցիս, Ե., 2006, - 2, էջ 61-62:

¹⁰ Ազդակ գրական-Ազդակ արուեստի (Պէյրութ, 2007, թիւ 1):

ծննդյան 120-ամյակին, Վիլյամ Սարգսյանի ծննդյան 100-ամյակին, Զապել Եսայանի «Կեղծ հանճարներ» վեպի հրատարակության 100-ամյակին և այլն:

Ու տակավին բազում-բազմաթիվ կենսական այլ հարցերի և հայագիտությանն ու առհասարակ հայությանը նեղված մարտահրավերների է անդրադառնում գրական «Ազգական»՝ միշտ պատրաստակամ պրպտելու, գտնելու, հուշելու, առաջարկելու հնարավոր լուծումներ՝ միշտ ժողովրդի կողքին ու ժողովրդի համար: Պարբերաբերթը յոթնամյա գործունեությամբ ապացուցեց իր հայրենաշունչ ու հայրենանվեր էությունը՝ փափագը՝ հայության երկու հատվածներին ամուր կառչած տեսնել իր արմատներից՝ մերժելով խորթն ու օտարածինը, զատելով ճշմարիտը կեղծ արժեքից:

2015 թ. հուլիսի 14-ին լրանում է մեկ տարին, ինչ Պողոս Մնայանը մեզ հետ չէ: Սգալով ու աղոթելով մեծ մտավորականի հոգու խաղաղության համար՝ լիահույս ենք, որ նրա կրթած սերունդները կշարունակեն մեծ ուսուցչի գործը՝ միշտ լինելով առաջապահ հայության առջև ծառացող բոլոր դժվարությունների հաղթահարման գործում:

“АЗДАК ГРАКАН” НА ПЕРЕКРЕСТКАХ СОВРЕМЕННЫХ ВЫЗОВОВ

АРАКЕЛЯН К. Л.

Резюме

Газета издавалась в 2007-2014 гг. На ее страницах обсуждались вопросы, связанные с судьбой как западных, так и восточных армян, в частности вопросы орфографии и чистоты родного языка как символа национальной идентичности.

«AZDAK GRAKAN» ON THE CROSS-ROADS OF THE MODERN CHALLENGES

K. ARAKELYAN

Abstract

The newspaper was published in 2007-2014. It deals with the problems connected with the destiny of Western and Eastern Armenians, especially the problems of spelling and purity of the native language as a symbol of national identity.